

Een schilderij komt tot leven

Frans Hals droomt dat de figuren van zijn schuttersstuk tot leven komen. De uitwerking van deze droom was het onderwerp van enkele studiedagen in Haarlem en Zaanstad.

Een schilderij komt tot leven

In 'Erik en het kleine insectenboek' schrijft Godfried Bomans over een jongetje dat 's nachts in zijn bedje droomt dat de schilderijen in zijn kamer tot leven komen.

Dit plot vormt een onuitputtelijke bron voor allerlei fantasieën en toepassingen.

Het is hier gebruikt als startpunt voor een educatief ontwerp.

Het zoeken naar een plot

Enkele scholen uit Zaanstad en Haarlem vroegen om assistentie bij de opzet van een kunstproject.

Een dergelijke vraag zet aan tot nadenken over een goed plot. Onderwijs moet immers spannend en uitdagend worden gemaakt

Elke educatief ontwerper besteed aan het plot veel aandacht. Meestal worden eerst een aantal ideeën uitgewerkt alvorens een definitieve keus wordt gemaakt.

In dit geval is gekozen voor het volgende :

Frans Hals droomt dat de figuren van een van zijn schuttersstukken tot leven komen. Ze stappen uit de lijst en lopen in de richting van het centrum van Haarlem: de Grote Markt.

Als de droom voorbij is, stappen ze weer in het schilderij.

Varianten:

...Hij droomt dat de schutters lopen langs De Zaan en op weg zijn naar de verfmolen De Kat..

...Hij droomt dat ze lopen langs de scheepswerven aan de Zaan...

Historisch onderzoek

Als onderwijsproject heeft de gekozen thematiek veel potentie..

Een voorwaarde voor het beoogde leereffect is natuurlijk wel dat de leerkracht enig historisch onderzoek doet.

De activiteiten van zijn leerlingen zal hij moeten kunnen sturen vanuit zijn eigen kennis en inzichten.

In het kort.

(voorzover van belang bij het onderwerp)

De vader van Frans Hals kwam uit Antwerpen,

Hij trok, zoals vele anderen, om geloofsredenen naar de Noordelijke Nederlanden

Men stelt zijn aankomst op 1582. Vlak daarna wordt Antwerpen ingenomen door de Spaanse troepen die het katholieke geloof in ere willen herstellen. De nog resterende protestanten krijgen de kans om de stad te verlaten. In 1622 bestond bijna de helft van de Haarlemse bevolking uit Vlaamse emigranten. Ze bleken van groot belang voor de stedelijke economie, want ze brachten vakmanschap en handelscontacten mee.

Bij aankomst in Haarlem moet Frans Hals zelf enkele jaren oud zijn geweest.

Frans Hals was een eigenzinnig schilder. Zijn losse schildersstijl paste niet in de traditie van die dagen. Niettemin was hij in de stad bekend en gevierd..

Zijn gedrag was overigens niet vrij van kritiek.. Hij schuwde de drank niet, trok zich het lot van zijn kinderen niet al te zeer aan en wist regelmatig schulden te maken.

Zijn zelfportret (zie insteek) laat een enigszins verlopen figuur zien.

Zes kinderen heeft hij gehad, waarvan er enkele in het voetspoor van de beroemde vader zijn getreden.

Over de schuttersstukken.

Frans Hals heeft er diverse geschilderd.

Haarlem kende twee schutterijen: de Sint Jorisschutterij en die van de Cluveniers..

De schutterij was een soort van burgerwacht die zorg droeg voor de verdediging en de veiligheid van de stad.. Een belangrijke taak was de nachtwacht. Rond negen uur 's avonds verzamelde zich de schutterij bij het stadhuis. Dan ging ze in verschillende patrouilles de stad in om de poorten te sluiten en de verschillende wijken te bewaken.

Op de schilderijen is te zien dat een schutterij ook een gezelligheidsclub was. Gebroederlijk zitten officieren en onderofficieren bij elkaar rond een goed voorziene tafel.

Een schutterij was verdeeld in verschillende vendels met elk een eigen vlag. Een vendel vertegenwoordigde een wijk. In de sjerpen van de officieren zijn de kleuren van het vendel te herkennen. Het hoofdkwartier van de schutterij heette de doelen. Daar werd geoefend met de musketten en de kruisbogen. Aan de wanden hingen de geschilderde schuttersstukken. Op de schuttersstukken waren alleen de officieren en onderofficieren afgebeeld. Ze hadden een zekere status in de stad, waren bemiddeld en hadden allerlei erebaantjes. 'Jan Soldaat' kwam op een schuttersstuk niet voor.

Over de rijken.

Verschillende van de afgebeelde officieren hadden hun geld verdiend in de textiel (het bekende linnen), het bier en de handel.

In 1650 telde Haarlem 50 bierbrouwerijen die samen meer dan 65 miljoen liter bier produceerden. De Haarlemmers zelf waren liefhebbers. Gemiddeld werd er twee liter bier per inwoner per dag gedronken. De rest van het bier werd elders verkocht.

Het bier werd gemaakt van helder water, hop en mout. Helder water kwam uit de duinen, de hop uit Brabant en de mout (meel van ontkiemd graan) uit het Oostzeegebied.

Haarlem stond ook bekend om de linnenproductie.

Er waren in het begin van de 17^e eeuw ongeveer 400 weefgetouwen in de stad. De thuiswevers weefden het garen dat door de handelaren aan huis werd gebracht. De wevers werkten van zonsopgang tot zonsondergang. Weven bij kaarslicht was verboden vanwege het brandgevaar. Het garen werd goedkoop ingekocht in Midden Europa, de 'lage- lonen-landen'. Vooral de Vlaamse immigranten brachten handelsrelaties naar Haarlem.

Het linnen werd gebleekt op de bleekvelden rond Haarlem.

Het duurdere linnen met ingeweven patronen werd damast genoemd.

Haarlem was er wereldberoemd om. Zo schonken de Staten van Holland in 1605 aan de prins van Wales 5 grote tafellakens en 206 servetten.

Gebouwen in de stad.

De grote markt was het hart van Haarlem. Daar stonden de belangrijkste gebouwen: de Bavokerk, het stadhuis (waar ook de rechtbank was), de vleeshal en de vishal. Het volk kwam hier samen voor het doen van aankopen en het bijwonen van feesten, evenementen en executies.

Vis kwam uit Zandvoort en werd te voet door vissersvrouwen gebracht.

De vleeshal was abattoir en slachterij.

De Bavokerk was een soort van meeting point en was altijd open. Oorspronkelijk was het eigendom van de katholieken, later kwam ze in handen van de protestanten. Rijke mensen werden in de kerk begraven (de rijke 'stinkers').

Uitwerking van het plot

Weergave van de verschillende episoden.

1. De uitdaging

Frans Hals was bezig met een schutterstuk. Alle figuren had hij al geschilderd (voor flr 60,00 per portret), alleen zichzelf moest hij nog schilderen.

De leerlingen om hem heen waren verf aan het maken. Ze wreven de verfpoeier die Hals had gekocht bij de verfmolen in Zaandam en mengden die met de lijnolie, eveneens afkomstig uit de Zaanstreek. (De oliemolen) Een spiegel had hij al klaar gezet voor het zelfportret. Hij wilde nog even rusten, want de dag daarvoor had hij feest gehad met zijn collega's van de schutterij. Het was laat geworden en Hals had weer veel gedronken. Zijn leerlingen zagen hoe zijn ogen kleiner werden en dat Hals in slaap viel in zijn stoel.

Hij droomt dat de 19 figuren uit de lijst zijn gestapt en zijn gaan wandelen op de Grote Markt in Haarlem.

De uitdaging: wij gaan een heel groot schilderij of tekening maken van zijn droom Zo groot dat het een hele wand van het klaslokaal beslaat. Zou dat ons lukken?

2. We tekenen een decor

Werkwijze:

We maken een 'blow up' van een schilderij van een deel van de stad Haarlem , met op de achtergrond de St. Bavokerk.

Voor de vergroting van dat schilderij maken we gebruik van een raster. (Zie: vergrotingen maken met een raster)
Elke leerling gaat een of meerdere delen van het raster vergroten volgens een afgesproken vergrotingsfactor.
Deze delen worden later samengevoegd op een decor van karton (Zie bij materiaal)

3. Het tekenen van de afzonderlijke schutters

Werkwijze:

Met enige fantasie worden de schutters van het schuttersstuk tot leven gebracht en krijgen een plek op het decor van de Grote Markt.

In twee fasen:

- a) Oefenen van het tekenen van handen . Zie bijlage met tekenvoorbeelden.
De verschillende posities van de handen van de schutters zijn een studie waard.
(Er kan evt. ook geoefend worden met het tekenen van hoofden of van het menselijk lichaam)
- b) Elke leerling kiest zijn eigen schutter om na te tekenen. Bij meer dan 19 leerlingen kunnen de schutters tweemaal worden getekend. Alle schutters worden op de aangepaste grootte op het decor geplaatst.

Opmerking:

De schutters kunnen evt. het gezicht krijgen van de leerlingen zelf. Een pasfoto van de leerlingen kan hiervoor worden vergroot en worden ingeplakt in de tekening.

4. Teksten en naambordjes

Worden na nodige toelichting en discussie op het decor gezet.

5. Frans Hals wordt wakker

De klok van de grote St. Bavokerk slaat 12 uur en Frans Hals wordt plotseling wakker.

Even leek het alsof Laurens Jansz. Coster hem bestraffend aankeek.

De droom gaat dan over in een beeld van de werkelijkheid

De leerlingen gaan al de schutters in een lijst plaatsen, zodat ze samen weer een echt schuttersstuk vormen.

Verantwoording van de keus

Het gaat hier om meer dan alleen een kunstproject.

Het gekozen thema is rijk aan inhouden en (mogelijke) leereffecten.

Behalve de aandacht voor tekenen en schilderen kan het een prachtig tijdsbeeld opleveren van de Gouden Eeuw: de mensen die er wonen, het leven in een stad, de handel en bedrijvigheid. Maar ook van de rijkdom, de armoede en allerlei sociale voorzieningen. (Denk aan de portretten van Frans Hals van regenten en regentessen van bejaardenhuizen en weeshuizen)

Bovendien stimuleert 'de droom' de fantasie en het initiatief van leerlingen.

Bij de keuze heeft ook een belangrijk gelegenheidsargument meegespeeld. In oktober 2002 werd een grote educatieve tentoonstelling geopend in het Frans Hals museum. In beeld en tekst geeft de tentoonstelling een boeiende voorstelling van het leven in de Gouden Eeuw in een oer-Hollandse stad.

Een bezoek aan het museum n.a.v. dit onderwijsproject (of andersom) ligt natuurlijk voor de hand.

'Waar haal je al je ideeën vandaan?' vroeg een leerkracht na afloop van de studiedag. Ze vervolgde met de opmerking dat het haar nooit zou lukken om goede educatieve ontwerpen te maken, omdat ze niet creatief was. Ze had de indruk dat ik een onuitputtelijke bron van 'plots' had en zonder moeite het ene na het andere ontwerp uit de mouw kon schudden. De waarheid is echter dat de meeste ontwerpen het sluitstuk zijn van heel wat pogingen. Zo is bovenstaand ontwerp de zoveelste versie van het schutterstuk dat tot leven kwam. Maar wie eenmaal een geslaagd ontwerp heeft gemaakt, heeft wel iets bijzonders voor zijn leerlingen. Niet voor een enkele les, maar voor reeks van uren van werken aan een spannend avontuur.

Vergrotingen maken met een raster

Met behulp van het onderste raster kan het schilderij worden vergroot.

